

Данкевич В.Є.,
к. е. н., асистент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності
Житомирський національний агроекологічний університет

СТАН ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Впровадження сучасної моделі розвитку землекористування, орієнтація на ефективне використання досягнень вітчизняної науки у сфері управління земельними ресурсами є невід'ємними складовими стратегії розвитку України як сучасної держави. У розвинених країнах світу саме за рахунок інвестицій та впровадження нововведень у землекористування отримують майже весь приріст валового внутрішнього продукту [3]. Ключовим моментом, на якому повинна ґрунтуватися науково-технічна політика раціонального використання і охорони земель в Україні є підвищення родючості ґрунтів та контроль за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, що можуть призвести до негативних наслідків [5; 10].

В умовах високотоварного виробництва на стан ведення галузі землеробства негативно впливає цілий ряд факторів, зокрема: незбалансована структура використання сільськогосподарських угідь та посівних площ, посилення процесів водної і вітрової ерозії, забруднення важкими металами та

підкислення, винос поживних речовин з ґрунту. Наразі, винос органічної речовини із гумусу окремими культурами (кукурудза, ріпак, соняшник, цукрові буряки, картопля,) у три-чотири рази більший від наукових нормативів [1]. Дані питання є актуальними та потребують розробки конкретних заходів щодо їх вирішення, особливо в умовах високотоварного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі збереження та відтворення бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті присвячено низку наукових праць таких відомих вітчизняних вчених, як: Д. Добряк, В. Горлачук, Н. Грабак, Л. Новаковський, В. Медведєв, А. Третяк, А. Сохнич та ін. Теоретичні обґрунтування та методологічні підходи до створення адаптивно-ландшафтної системи землеробства представлені у роботах академіків О. Тараріка, С. Булигіна, А. Каштанова, В. Кірюшина. Однак, дослідження авторів не повною мірою враховують сучасні особливості високотоварного виробництва в аграрному секторі економіки.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення сучасного стану і ефективності використання земельних ресурсів у Житомирській області та визначення напрямів відтворення родючості ґрунтів в умовах розвитку високотоварного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система землекористування у сільському господарстві Полісся зазнала суттєвих змін, що обумовлено процесами становлення ринкових відносин, реформуванням господарських структур та технологічними зрушеннями у виробництві. Коливання цін на продукти і ресурси, притаманні ринковій економіці, обумовили зміни спеціалізації господарств та трансформацію сільськогосподарських угідь [8, 9]. Проте, зазначені тенденції спричинили негативний вплив на фізіологічний стан ґрунту та його родючість, подальше зниження якої призведе до зменшення ефективності господарської діяльності. Важливим завданням наразі є упорядкування структури посівних площ для максимізації ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, при цьому не завдаючи шкоди навколишньому природньому середовищу [2].

Реформування аграрного сектора економіки створило можливості збільшення кількості землекористувачів, підвищення рівня використання земельних угідь та збільшення обсягів виробництва продукції [4]. Проте ступінь використання сільськогосподарських угідь у багатьох підприємствах залишається на досить низькому рівні, що зобов'язує як теоретиків, так і практиків прискорити вивчення факторів, які орієнтують на вихід із даної ситуації. Обставини екологічного та енергетичного характеру у поєднанні з кон'юктурою ринку вимагають підвищення динамічності сівозмін, зрушення їх спеціалізації. Однак дані трансформації необхідно здійснювати, дотримуючись науково обґрунтованих вимог до господарювання.

Визначення напрямів відтворення родючості ґрунтів та раціонального використання земельних ресурсів розглянемо на прикладі високотоварних підприємств Житомирської області. Аналізуючи структуру посівних площ основних виробників сільськогосподарської продукції у Житомирській області за останні три роки, слід відмітити, що суттєво збільшилися площі під зерновими та технічними культурами, в основному за рахунок ріпаку, сої, соняшнику та кукурудзи на зерно, натомість значно зменшилися посівні площі під традиційними для Полісся культурами, такими як: озиме жито, овес, льон-довгунець, картопля. Зазначені тенденції та недотримання сівозмін негативно впливають на фітосанітарний стан ґрунту та його родючість [8].

Вміст гумусу у ґрунтах Житомирської області, як свідчать дані останнього агрохімічного туру обстеження, у 60% сільськогосподарських угідь є низьким та дуже низьким. В Олевському, Коростенському, Народицькому та Лугинському районах Житомирської області частка таких земель сягає 90-92% площ. На зону Лісостепу, яка займає 31,6% площ сільськогосподарських угідь області, припадає 60,7% ґрунтів з середнім та підвищеним вмістом гумусу. У регіоні спостерігається тенденція зниження вмісту гумусу в ґрунтах. Для припинення цього негативного процесу необхідно збільшити внесення органічних добрив, розширити площі посіву під зернобобовими сумішками та бобовими багаторічними травами. Необхідно провести хімічну меліорацію, залуження та Perezалуження частини природних кормових угідь.

Подальший розвиток землеробства та ефективність ведення рослинницької галузі знаходиться у прямій залежності від кількості внесених органічних та мінеральних добрив. У цілому сільськогосподарськими підприємствами Житомирської області під посіви у 2012 р. внесено 32,9 тис. т мінеральних добрив, що на 28,4 % більше, ніж у 2011 р. Проте, незважаючи на щорічну, починаючи з 2005 р. позитивну динаміку цього показника, обсяги внесених добрив залишаються у 6 разів меншими порівняно із 1990 р. (табл.1).

Забезпеченість ґрунту поживними речовинами суттєво впливає на виробництво продукції та урожайність сільськогосподарських культур. Але слід відмітити, що більшість інвестиційних компаній, які ведуть господарську діяльність в дослідженому регіоні не враховують цього важливого фактору і не вкладають значних коштів у поліпшення родючості земель [7].

На початок 2012 р. у сільськогосподарському виробництві Житомирської області інвестиційною діяльністю займалося 93 підприємства. Серед найбільш потужних аграрних інвесторів області: ПАТ

“ТАКО” – 30,8 тис. га, ПСП “Світанок” – 21,4 тис. га, ТОВ “А.Т.К.” – 18,7 тис. га, ТОВ “Укр Агро РТ” – 10,3 тис. га, ТОВ СП “Нібулон” – 8,1 тис. га, ТОВ “Укрзернопром” – 6,5 тис. га.

Таблиця 1

**Внесення добрив під сільськогосподарські культури у агроформуваннях
Житомирської області**

Показники	Рік						
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Мінеральні добрива							
Внесено у поживних речовинах – усього, тис.	186,9	33,2	10,6	16,6	26,8	25,6	32,9
Удобрена площа, тис. га	1024,1	364,6	155,1	166,9	270,3	275,7	354,5
Частка удобреної площі, відсотків	89,0	37,0	19,6	29,6	54,7	57,2	67,9
Внесено у поживних речовинах на 1 га посівної площі, кг	162,0	34,0	13,0	30,0	54,0	53,0	63,0
Органічні добрива							
Внесено – усього, тис. т	10814,6	4542,0	2082,5	926,0	458,9	423,0	364,8
Удобрена площа, тис. га	248,1	114,5	55,1	28,9	23,6	14,6	13,9
Частка удобреної площі, відсотків	21,0	12,0	7,0	5,1	4,8	3,0	2,7
Внесено на 1 га посівної площі, т	9,4	4,6	2,6	1,6	0,9	0,9	0,7

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області

Необхідною умовою діяльності інвестиційних компаній повинні бути науково обґрунтовані норми ведення господарської діяльності. Однак маємо непоодинокі випадки порушення агротехнічних вимог розміщення енергомістких культур в сівозмінах (кукурудзи на зерно, сої, ріпаку, соняшнику), де вони здебільшого вирощуються як монокультури. Порушення науково обґрунтованих норм ведення господарської діяльності виявлено у ряді підприємств досліджуваного регіону (табл. 2).

Таблиця 2

**Зміни якісних показників ґрунтового покриття орних земель
по інвесторах Житомирської області**

Назва інвестора	Значення фізико-хімічних та агрохімічних показників							
	Гумус, %	Кислот- ність, од.	Фосфор , мг/кг ґрунту	Калій, мг/кг ґрунту	Гумус, %	Кислот- ність, од.	Фосфор , мг/кг ґрунту	Калій мг/кг ґрунту
	2002 р.				2007 р.			
ДП АФ “Немиринецька”	2,91	6,9	241	143	2,9	6,5	225	155
ДП “Рогачівське”	2,98	5,7	213	130	3,03	5,6	170	87
ПСП ім. Цюрупи	2,71	6,3	225	130	2,66	6,5	213	128
	2003 р.				2008 р.			
“Висотбуд, агробуд і переробка”	2,23	6,0	141	102	2,18	5,8	174	115
	2006 р.				2012 р.			
СТОВ “Агрокомплекс-98”	2,23	5,6	101	66	2,21	5,5	120	95

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області

Наразі необхідний адаптивний підхід до формування сталих агроєкосистем, який сприятиме активізації біологічного потенціалу всіх його ланцюгів, у тому числі ландшафту, ґрунту, структури посівних площ та сівозмін. А це потребує відповідних економічних та екологічних розрахунків. Наукою і передовою практикою доведено, що основою ефективного ведення землеробства є запровадження та освоєння сівозмін [6]. Лише за рахунок правильно побудованої сівозміни може бути вирішено такі проблеми як: раціональне використання поживних речовин і вологи в ґрунті, боротьба з бур'янами, хворобами та шкідниками сільськогосподарських культур, поліпшення фізико-хімічних властивостей ґрунту, його водного і повітряного режиму, підвищення ефективності застосування засобів захисту рослин та техніки.

Висновки з даного дослідження. Характерною для Житомирської області є діяльність високотоварних підприємств із вузькою спеціалізацією переважно рослинницького напрямку, що призводить до порушення екологічно-обґрунтованого ведення сільськогосподарського виробництва та

занепаду сільських територій. Значно збільшилося виробництво сировинної рослинницької продукції для задоволення потреб експорту. Проведений аналіз результатів діяльності високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області свідчить, що для господарств із різним виробничим напрямком необхідна відповідна оптимізована структура поєднання культур у сівозміні, що забезпечує раціональне використання земельних ресурсів.

При визначенні структури посівних площ у сівозмінах зони Полісся необхідно враховувати властивості ґрунтового покриву та наявність галузі тваринництва. За відсутності останнього, потрібно так планувати сівозміни, щоб різноманіттям культурних угруповань забезпечити підвищення родючості ґрунтів. У сівозмінах високотоварних господарств для послаблення явища ґрунтової та покращення фітосанітарного стану, слід максимально запроваджувати поукісні проміжні сидеральні посіви бобових та хрестоцвітих культур із врахуванням терміну повернення їх на попереднє місце вирощування.

Література

1. Галич М.А. Агроекологічні основи використання земельних ресурсів Житомирщини / М.А. Галич. – Житомир: Волинь, 2004. – 181 с.
2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk.tid>
3. Дудич Г. Зарубіжний досвід удосконалення земельних відносин [Електронний ресурс] / Г. Дудич. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal>
4. Квітка Г. Досвід землеволодіння: аграріям об'єднаної Європи затісно господарювати / Г. Квітка // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 8. – С. 40-46.
5. Комплексна програма розвитку сільського господарства Житомирської області у 2009-2010 роках та на період до 2015 року / редкол.: М. Дейсан. (голова) та ін. – Житомир: Рута, 2009. – 304 с.
6. Коритник М. Порівняльний аналіз земельних відносин в Україні з країнами з розвинутою економікою / М. Коритник, О. Шпичак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – Т. 1. – С. 256-257.
7. Ліга: Закон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon>
8. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / редкол.: В.М. Зубець (голова) та ін. – К.: Аграрна наука, 2010. – 944 с.
9. Нечипоренко О. Світова практика розвитку земельних відносин / О. Нечипоренко // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 154-157.
10. Проект Закону України “Про ринок земель” № 9001-1 від 19.07.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webp